

Grzegorz Erlebach

Ogólna charakterystyka przemówień dziekanów Roty Rzymskiej do papieży

Ius Matrimoniale 13 (19), 7-27

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ks. Grzegorz Erlebach

Ogólna charakterystyka przemówień Dziekanów Roty Rzymskiej do Papieży

1. Kontekst przemówień i racja tematu

Już w dawnej Rocie miały miejsce inauguracje roku sądowego¹. Gdy idzie o Rotę nową, reaktywowaną przez św. Piusa X konstytucją *Sapienti consilio* z 29 czerwca 1908 r., od samego początku miały miejsce nie tylko uroczyste inauguracje roku sądowego², ale *L'Osservatore Romano* podaje wiadomość, że 7 listopada 1911 roku Pius X przyjął na audiencji Dziekana Michele Lega wraz z innymi pracownikami Roty³. Nie wiadomo dokładnie jaki był początkowo przebieg tych audiencji, ale już w 1915 r. została podana wiadomość o przemówieniu⁴ Dziekana do Papieża⁵.

Pomimo tego, iż w tym tekście nasza uwaga koncentruje się na przemówieniach kierowanych do kolejnych Papieży ze strony następujących po sobie Dziekanów Roty, konieczne jest wyraźne wskazanie na kontekst, w którym zostały wygłoszone, mianowicie na audiencje udzielane Rocie przez Papieży z okazji inauguracji roku sądowego. Od samego

¹ Niektóre elementy inauguracji roku sądowego zostały przepisane w 1326 r. przez Jana XXII w konst. *Ratio iuris (Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum)*, ed. Taurinensis, vol. IV, s. 323, § 39). Szerzej na ten temat: E. CERCHIARI, *Capellani Papae et Apostolicae Sedis Auditores causarum Sacri Palatii Apostolici seu Sacra Romana Rota*, vol. I, Romae 1921, s. 198-203.

² Z archiwum nowej Roty wiadomo, że pierwsza inauguracja odbyła się 16 listopada 1908, druga 16 listopada 1909, kolejna 14 listopada 1910, itd.

³ *L'Osservatore Romano* z dnia 8 listopada 1911, s. 3. Podobnie było w następnym roku, 7 listopada 1912.

⁴ Nielatwo jest właściwie oddać włoski termin *indirizzo*, oznaczający w tym kontekście przesłanie lub przemówienie o charakterze oficjalnym, skierowane do określonego autorytetu celem wyrażenia "omaggio, felicitazioni, adesioni e simili" (v. *Indirizzo*, w N. ZANICHELLI, *Lo Zingarelli 2007. Vocabolario della lingua italiana*, Bologna 2007, s. 919). W języku polskim najbardziej zbliżonym wydaje się być termin "przemówienie".

⁵ *L'Osservatore Romano* z dnia 16 października 1915 r., s. 3. Została tam zrelacjonowana audiencja dla Roty z poprzedniego dnia.

początku odnowionej Roty zasadniczymi elementami inauguracji roku sądowego była Msza św. z użyciem formularza o Duchu św. – w której uczestniczyli pracownicy Roty, adwokaci i inne osoby związane z Rotą – i następnie odnowienie przysięgi przez sędziów rotalnych. Początkowo Msza św. była celebrowana z reguły przez Biskupa wikariusza Ojca św., określanego po 1929 r. jako wikariusza dla Państwa Watykańskiego; później dopiero Dziekani zaczęli zapraszać również inne osobistości. Od 1999 r., na skutek decyzji Kolegium Rotalnego, do koncelebry włączają się pralaci audytorzy będący aktualnie w urzędzie.

Uroczyste odnowienie przysięgi ma miejsce po Mszy św. Dokładniej rzecz biorąc, po odśpiewaniu hymnu *Veni Creator Spiritus*, Dziekan Roty, w obecności najstarszego rangą notariusza tego samego Trybunału, odczytuje integralną formułę przysięgi, a następnie poszczególni sędziowie, w todze, w kolejności starszeństwa w urzędzie, odczytują formułę krótką (*Iuxta formulam perlectam...*). Msza św. i odnowienie przysięgi z zasady mają miejsce w jednej z kaplic Pałacu Apostolskiego (początkowo w tzw. *Cappella Paolina*, a w ostatnich latach w kaplicy *Redemptoris Mater*, ozdobionej charakterystycznymi mozaikami O. Rupnika).

O tym, iż Msza św. *de Spiritu Sancto* i odnowienie przysięgi przez Audytorów stanowią element podstawowy inauguracji roku sądowego, a nie audiencja papieska, świadczy okoliczność, że inauguracja w powyższym rozumieniu, po 1908 r., miała miejsce, zdaje się zawsze⁶, podczas gdy z całą pewnością nie zawsze dochodziło do audiencji, zwłaszcza w latach '50 w czasach choroby Piusa XII. Ciekawostką jest inauguracja w 1943 r., która z racji trudnień wojennych miała miejsce w samym Pałacu Kancelarii, ówczesnej już siedzibie Roty, dokładnie w kaplicy Krzyża św. w bazylice "S. Lorenzo in Damaso", stanowiącej część integralną tegoż właśnie Pałacu. Wtedy oczywiście nie doszło do audiencji papieskiej⁷. Inną ciekawostką stanowią pojedyncze przypadki, kiedy to w Pałacu Apostolskim na Watykanie miała miejsce zwyczajna inauguracja, a później (w tym samym dniu albo w najbliższym czasie) Ojciec św. przyjął Rotę w Pałacu Apostolskim w Castel Gandolfo⁸.

⁶Przynajmniej na to zdają się wskazywać materiały archiwalne Roty, mianowicie protokoły sporządzane przez notariusza. Nie są one jednak kompletne.

⁷W archiwum Roty (Not. 4/1943) znajduje się jednak maszynopis przygotowanego przemówienia z ręcznie naniesionym dopiskiem "eventuale copia per il giornale", świadczącym o tym, że mamy do czynienia z tekstem definitywnym, przeznaczonym do ewentualnej publikacji. Stąd wydaje się w pełni uzasadnione uwzględnienie tego przemówienia.

⁸Tak było z całą pewnością w latach: 1937-1939, 1946-1947, 1949 i 1952.

Wracając do audiencji udzielanej Rocie przez pierwszych Papieży w czasach odnowionej Roty – mam tu na myśli Piusa X, Benedykta XV i Piusa XI – odnosi się wrażenie, że do dzisiejszego kształtu tych audiencji, ustalonego ostatecznie za Piusa XII⁹, doszło niejako z inicjatywy samej Roty. Przede wszystkim do Dziekana Roty należało i do dziś należy zwrócić się do Ojca św., za pośrednictwem Sekretariatu Stanu, o udzielenie audiencji dla Roty. Następnie kolejne relacje z tych audiencji, podawane do wiadomości w *L'Osservatore Romano*, są dość charakterystyczne: w 1915 r. po raz pierwszy była mowa o “indirizzo” Dziekana do Papieża, a rok później po raz pierwszy dowiadujemy się, że Papież odpowiedział zwracając się do zebranych. I ten schemat zda się powtarzać w następnych latach: przygotowane z pewnością na piśmie słowo Dziekana do Papieża i przemówienie Ojca św. skierowane do Roty¹⁰. Wydaje się jednak, że początkowo Papież (Benedykt XV i Pius XI) zwracali się do zebranych pracowników Roty i adwokatów w sposób nieformalny. Argumentem potwierdzającym tę hipotezę stanowi fakt, że już w 1922 r. został opublikowany pełny tekst przemówienia Dziekana do Papieża, i to w *Acta Apostolicae Sedis* (w rubryce *Diarium Romanae Curiae*), a dopiero od 1939 roku *L'Osservatore Romano* zaczęło drukować pełny tekst przemówień Papieża do Roty¹¹. Przed 1939 r. znajdujemy tam co najwyżej dziennikarskie sprawozdania z tego, co powiedział Ojciec św. (dotyczy to Piusa XI), a co skądinąd nie wskazuje na to, by tenże Papież miał zamiar podejmowania zasadniczych

⁹ Zdziwiająco szczegółowy program inauguracji roku sądowego Roty przepisał Pius XI w konstytucji *Ad incrementum decoris* z dnia 15 sierpnia 1934 r. (art. XLVIII, *AAS* 26 [1934], s. 510), w której ze zrozumiałych względów nie wspomina się jedynie o ewentualnej alokucji papieskiej. Od czasu pontyfikatu Piusa XII te właśnie przemówienia papieskie nabrały dużego znaczenia. Jedyną znaczniejszą zmianą, która została wprowadzona w późniejszym czasie, dotyczy daty inauguracji roku sądowego. Cezurę stanowi czas soboru Watykańskiego II. Do 1963 r. włącznie inauguracje miały miejsce w miesiącach jesiennych (punktem odniesienia było wznowienie aktywności po feriach letnich [por. przemówienie z 1933 r.]; Rota jako jedyny bodajże organ Stolicy Apostolskiej zamyka co roku całkowicie swoje podwoje od 17 sierpnia do 20 września, faktycznie jednak rozpoczyna ferie letnie już 14 sierpnia, jako że od 14 do 16 sierpnia cała Kuria ma dni wolne od pracy). Wydaje się, że w 1964 r. audiencja nie miała miejsca. Natomiast począwszy od 1965 r. inauguracje roku sądowego i związane z tym zdarzeniem audiencje mają miejsce na początku roku kalendarzowego, mianowicie w styczniu lub w lutym.

¹⁰ Swoisty wyjątek w ustalonej już praktyce stanowi audiencja udzielona przez Piusa XII Rocie Rzymskiej 11 października 1952 r. w Castel Gandolfo. Z dokumentacji fotograficznej przechowywanej w archiwum rotalnym (Not. 4/1952) wynika, że spotkanie to miało niemalże nieformalny charakter. Dziekan został zdyspensowany od wygłoszenia przemówienia, a sam Papież również nie wygłosił żadnej alokucji.

¹¹ *Acta Apostolicae Sedis* publikuje te alokucje dopiero od 1941 r.

kwestii w tej okoliczności, choć pod koniec jego pontyfikatu widać w *L'Osservatore Romano* zwiększone zainteresowanie jego przemówieniami do Roty. Potrzeba było dopiero Piusa XII, który po swoich pierwszych przemówieniach (1939, 1940, 1941)¹², starannie przygotowanych, ale o charakterze raczej pastoralnym w odniesieniu do Roty, podjął następnie kwestie zasadnicze w materii sądowej, wyraźnie adresowane do wszystkich sądów kościelnych; wystarczy przypomnieć nieprześcignioną do dzisiaj alokucję z 1 października 1942 r. o pewności moralnej¹³ czy przemówienie z dnia 2 października 1944 r. o jedności celu w procesach o nieważność małżeństwa¹⁴.

Wracając znowu do przemówień kolejnych Dziekanów do Papieża wypadałoby podnieść wprost pytanie, dlaczego są one tu przedmiotem zainteresowania? Odpowiedź byłaby łatwiejsza po sumarycznym przynajmniej zapoznaniu się z treścią tych przemówień. W tym miejscu wystarczy wspomnieć, że waga tych przemówień wynika z kontekstu, w jakim mają one miejsce, i z racji podejmowanych tematów. Oficjalne spotkanie Trybunału Roty z Papieżem stanowi naturalną okazję do refleksji nad funkcją Roty, działającą z mandatu papieskiego w odniesieniu do całego Kościoła katolickiego, z zachowaniem prawem określonej właściwości. W tej okoliczności Dziekani często dawali nie tylko wyraz wierności tej misji, ale podejmowali również szereg kwestii aktualnych tak z punktu widzenia działalności Roty oraz innych trybunałów kościelnych, jak również różne aspekty mniej lub bardziej związane z działalnością sądownictwa kościelnego czy wręcz z konkretną sytuacją społeczeństwa i Kościoła w danym momencie historycznym. Jednym słowem można powiedzieć, że te przemówienia – pomijając elementy kurtuazji, właściwej dla kontekstu w jakim były wygłaszane – stanowią owoc refleksji nad dynamiką sądownictwa kościelnego, którego Rota Rzymska stanowi swoisty faktyczny *culmen*¹⁵.

¹² W odnośnikach do tekstów przemówień Dziekanów Roty będzie tu wskazywany jedynie rok przemówienia i ewentualnie strona, jeśli miejsce publikacji przekracza jedną stronę. W ostatniej części niniejszego tekstu znajduje się szczegółowy wykaz cytowanych przemówień, pozwalający na ustalenie imienia i nazwiska Dziekana, który wygłosił przemówienie, lub jego zastępcy, data audiencji (lub informacja równoważna), oraz miejsce publikacji.

¹³ *AAS* 34 (1942), s. 338-343.

¹⁴ *AAS* 36 (1944), s. 281-290.

¹⁵ To w niczym nie koliduje ze znaczeniem Trybunałów Najwyższych w kościelnym porządku prawnym: Trybunał istniejący przy Kongregacji Doktryny Wiary ma właściwą sobie specyficzną kompetencję, a działalność sekcji sądowej Sygnatury Apostolskiej ogranicza się do rzadkich spraw, mających ponadto charakter formalny (por. kan. 1445 § 1 KPK).

2. Aspekty formalne przemówień dekanalnych

Zasadniczym źródłem poznania przemówień Dziekanów Roty do Papieży z okazji inauguracji roku sądowego jest *L'Osservatore Romano*. Godnym odnotowania jest jednak fakt opublikowania kilku przemówień Dziekanów Roty w *Acta Apostolicae Sedis* (1922-1927 i 1930): w tym zakresie jako *fons cognoscendi* należy przyjąć oczywiście organ urzędowy Stolicy Apostolskiej, pomimo tego iż relacja z inauguracji roku sądowego była umieszczana w rubryce sprawozdawczej. Z kolei w kilku wypadkach konieczne jest odniesienie się do tekstu zachowanego w archiwum Roty, by wogóle poznać tekst wygłoszonego przemówienia (1982) lub by móc poznać jego kształt integralny (1984, 1986). Ponadto w dwóch przypadkach wydaje się być uzasadnione przyjęcie tekstu archiwalnego, kiedy to przemówienie nie zostało wygłoszone z powodu braku audiencji, ale tekst został przygotowany i nie ma wątpliwości co do jego charakteru definitywnego (1943, 1962).

Zostają wzięte tu pod uwagę wyłącznie przemówienia kompletne. Z racji formalnych zostaje włączony do tej kategorii również telegram z 8 października 1953 r., skierowany w dniu inauguracji roku sądowego do Piusa XII; telegram ten, opublikowany w *L'Osservatore Romano*, został określony jako "indirizzo" skierowane do Papieża ze strony Dziekana Andrea Jullien. W związku z tym, zostaną tu pominięte same tylko relacje dziennikarskie na temat tych przemówień, nawet jeśli przytaczają obszernie ich fragmenty. W oparciu o te kryteria dotarłem do 75 przemówień z lat 1922-2007.

Gdy idzie o aspekty formalno-wewnętrzne przemówień, to pomijając wspomniany telegram z 1953 r. łatwo zauważyć ramowy schemat: początkowy zwrot do Ojca św., zawarty w słowach "Beatissimo Padre", zagajenie, rozwinięcie w którym zostaje podjęty jeden lub więcej bardziej zasadniczych wątków, i zakończenie, wprowadzone znowu tym samym zwrotem "Beatissimo Padre", które kończy się prośbą o błogosławieństwo. Generalnie daje się zauważyć język dość uroczysty¹⁶, dostosowany do okoliczności, zwłaszcza we wstępie i w zakończeniu przemówień.

Niektóre z nich są bardzo krótkie, ograniczone niemal do okolicz-

¹⁶ Ale nie brakuje też kolorytu osobistego: dla przykładu można wskazać na subtelny ironię w przemówieniu Dziekana Giulio Grazioli w 1942 r., gdy zauważył, że zamiast powszechnego braterstwa (narodów) nastąpiła powszechna wojna.

nościowego zwrotu, dotyczy to głównie Dziekana Brennana (1959, 1960, 1961, 1963, 1965), inne z kolei są dość rozbudowane: dotyczy to przemówień ostatnich Dziekanów (M. F. Pompedda, R. Funghini, A. Stankiewicz). Nie brak w nich również odniesień zewnętrznych, szczególnie do różnych źródeł prawa (mistrzowskie są w tej materii opracowania J.E. Antoniego Stankiewicza).

Zróżnicowany jest również styl: niektóre odznaczają się wena oratorską, inne poświęcają większą uwagę sprawom merytorycznym. Niekoniecznie było to związane z osobowością danego Dziekana, choć niektóre aspekty są dla mnie ewidentne, jak np. bezpośredni styl wypowiedzi Dziekana Arturo De Jorio, wahlarz aspektów poruszonych przez Dziekana Mario F. Pompedda, kultura humanistyczna Dziekana Raffaello Funghini, czy wreszcie erudycja kanonistyczna Dziekana Antoniego Stankiewicza.

3. Zarys treści przemówień

Zreferowanie treści tych przemówień nie jest zadaniem łatwym, jako że mamy do czynienia ze sporym zróżnicowaniem elementów, tak ilościowym (jeden lub więcej zasadniczych tematów w danym przemówieniu) jak i jakościowym (często mamy do czynienia z różnymi elementami, z których tylko niektóre zostały pogłębione, na miarę oczywiście przemówienia). Nie brak też odniesień bardziej osobistych do Papieży (np. z okazji wyboru na Stolicę Piotrową, jubileuszów, stanu zdrowia) jak i do poszczególnych pracowników Roty (np. z okazji wyniesienia do określonej godności kościelnej), czy osób związanych z Rotą (zwłaszcza gdy wspomina się zmarłych adwokatów). Trudno też o obiektywizm w doborze wątków, jako że sporą rolę odgrywa tu percepcja i wybór relacjonującego. Niech mi więc będzie wolno podjąć kilka wątków, które uważam za godniejsze uwagi. Na ogół będą tu pomijane aspekty tak czysto retoryczne jak i te aspekty merytoryczne, które stanowią nutę niemal wspólną, jak np. temat sprawiedliwości, jeśli nie zostały pogłębione.

a) Elementy sprawozdawcze

Spotkanie z Papieżem stanowi naturalną okazję do zdania sprawozdania z działalności jego Trybunału. Faktycznie początkowe przemówienia zawierają dość szczegółowe sprawozdania z działalności

Roty, głównie co do typu spraw, tytułów nieważności w sprawach o nieważność małżeństwa, a nawet ilości wyroków afirmatywnych i negatywnych. Często stanowiło to przesłankę do dalszych spostrzeżeń. Zasadnicza zmiana nastąpiła od pontyfikatu Jana XXIII: w 1959 roku *L'Osservatore Romano* zamieściło osobną rubrykę z danymi statystycznymi dotyczącymi Roty, a przemówienie skierowane do Papieża pominęło jakiegokolwiek odniesienie do tych danych. Podobnie jest w następnych przemówieniach Dziekana Brennan. Kolejne przemówienia jedynie bardzo sporadycznie nawiązują do danych statystycznych¹⁷.

b) Relacja Roty do Papieża

Stałe miejsce w przemówieniach Dziekanów Roty zajmuje odniesienie do Papieża. Nie ulega wątpliwości jasna świadomość Auditorów Roty wykonywania władzy sądowej na mocy mandatu otrzymanego od Ojca św., choć niezbyt często Dziekani podejmowali wprost ten wątek¹⁸. W imieniu własnym i Roty Dziekani w różny sposób dają wyraz swojego posłuszeństwa aktualnemu Papieżowi (1972 [s. 1], 1978) i deklarują wierną aplikację w pracy sądowej nauczania papieskiego (1974)¹⁹. Jest oczywiste, że w pracy sądowej ogromne znaczenie ma recepcja osobista magisterium Kościoła, stąd konieczne jest głęboko zakorzenione *sentire cum Ecclesia* (1967)²⁰.

Bardzo często Dziekani Roty podkreślali wyjątkowy charakter audiencji dla Roty (1960, 1963, 1965, 1967, 1996, 2002), widzianej jako wyraz szczególnego związku z Ojcem św. (1987), a przemówienia papieskie do Roty zostały określone jako normy i dyrektywy (“*norme e direttive*”: 1993).

Szereg dokumentów papieskich i dykasterii Kurii Rzymskiej znajduje oddźwięk w tychże przemówieniach. Wystarczy wspomnieć niektóre, bliżej związane z działalnością sądową: Instr. Kongregacji

¹⁷Dziekani Ernesto M. Fiore wspomina o osobnej relacji przygotowywanej przez kierownika kancelarii Roty (1993); dane te są zresztą publikowane w corocznym tomie *Attività della Santa Sede*.

¹⁸Bardzo wyraźna jest w tym zakresie wypowiedź Dziekana Massimo Massimi (1924, s. 444-445).

¹⁹Mówi się wręcz, że wyroki Roty są echem nauczania papieskiego (1945).

²⁰Być może, iż nieprzypadkowe jest podkreślanie tego oczywistego skądinąd odniesienia do “Piotra naszych czasów” ze strony Roty właśnie w burzliwym okresie przemian posoborowych.

Sakramentów *Provida Mater* (1937), Motu pr. Pawła VI *Causas matrimoniales* (1972, s. 2), Kodeks prawa kanonicznego (1983) czy Instr. interdykasterialną *Dignitas connubii* (2006).²¹ Nie brak też odniesienia do samych Norm Rotalnych, zatwierdzonych przez Papieża (1934, 1995, 1996).

c) Rota Rzymska

Częstym wątkiem przemówień Dziekanów do Papieży, który nie sposób pominąć, to sama Rota Rzymska. Odniesienia do Roty nie są z zasady nigdy szerzej rozwijane. Zdaje się, że poszczególnym Dziekanom chodziło tylko o przypomnienie, że Rota jest trybunałem apostołskim²² ze względu na to, że działa z ramienia Papieża (1924); Dziekan Bolesław Filipiak bronił wręcz stwierdzenia, że Rota jest najwyższym Trybunałem ze względu na to, iż jest ostatnią instancją zwyczajną (1971). W różnych odcieniach powtarza się podkreślenie uniwersalności Roty, tak z racji pochodzenia spraw napływających praktycznie z wszystkich krajów (1931, 1999) i to nawet w czasie drugiej wojny światowej (1942), jak i z racji pochodzenia sędziów (1940, 1967). Z pewną dumą zaznaczono, że w niejednym przypadku strony wnoszą apelację do Roty bezpośrednio od wyroku pierwszej instancji (1932). Inne elementy Roty wypunktował Dziekan Funghini na tle różnicy między władzą sądową kościelną i państwową (2002).

Gdy idzie o funkcję Roty, początkowo Dziekani starali się uwypuklić gwarancje procesowe stron w ramach procesu spornego (1928, 1933) i zamysł św. Piusa X, by Rota wyjaśniała literę i ducha planowanego Kodeksu poprzez swoje orzecznictwo²³. Później, poza funkcją rozstrzygnięcia konkretnych spraw, Dziekani poświęcali niemało uwagi relacji Roty do trybunałów Kościołów lokalnych (1931, 1965,

²¹ Inne dokumenty, które znalazły szczególnie echo to Pakty Laterańskie i Konkordat z Italią z 1929 r. (1929), Enc. Piusa XI *Casti connubii* (1931) i Konst. ap. Piusa XI *Ad incrementum decoris* (1934), a w czasach nam bliższych Katechizm Kościoła Katolickiego (1993), Enc. Jana Pawła II *Veritatis splendor* (1994) i Konst. ap. Jana Pawła II *Pastor bonus* (1996).

²² Na marginesie można tu odnotować dwukrotny lapsus Dziekana Fiore, który w nieopublikowanym przemówieniu z 1986 r. a następnie w opublikowanym przemówieniu z 1989 r. stwierdził: “questo Tribunale, che è Vostro perché Apostolico”; poprawił się dopiero 1992 r. mówiąc: “Questo Tribunale, Apostolico perché Vostro”.

²³ “Cardinale Lega [...] nel proemio alla collezione delle sue sentenze [...] attesta di aver udito più volte da Pio X che la sua intenzione, nel richiamare in esercizio la Rota, era stata appunto quella che il Sacro Tribunale opportunamente e prudentemente spiegasse la lettera e la mente del Codice per mezzo della sua giurisprudenza” (1928).

1977, 1992), koncentrując uwagę na zadaniu Roty zabezpieczenia jedności i jednolitości w interpretacji prawa (1967) oraz przyczyniania się do jedności orzecznictwa kościelnego (1971, 1983, 1986, 2007)²⁴, pomimo nieuniknionych trudności związanych z pluralizmem kulturowym w Kościele (1991). Tenor tych wypowiedzi jest jak najbardziej konstruktywny, prowadzący w gruncie rzeczy do postanowienia zawartego w art. 126 Konst. ap. *Pastor bonus* (1998), choć można się również natknąć na niezbyt szczęśliwe wyrażenie o kontroli jurysdykcyjnej (1987) i mocno postawiony przez Dziekana De Jorio postulat, by Rocie było zarezerwowane osądzanie spraw małżeńskich w trzeciej instancji, zwłaszcza tych, które przedstawiają szczególne trudności²⁵.

Widzialnym niejako owocem działalności Roty są jej wyroki i dekrety. Dziekani zwracali nieraz uwagę na konieczność odpowiedniej motywacji wyroków (1974, 1987, 2007), jako że głównie w ten sposób decyzje rotalne spełniają swoje zadanie nie tylko wobec stron, ale i wobec trybunałów Kościołów lokalnych. W tym właśnie celu początkowo wszystkie wyroki były publikowane w serii *Decisiones seu sententiae*, a od 1948 r., ze względu na zbyt dużą ilość wyroków, w tejże oficjalnej²⁶ serii wydawniczej znajduje się jedynie wybór wyroków. Jako zasadę przyjęto w Rocie, że każdy Ponens może przedstawić do publikacji oficjalnej najwyżej cztery wyroki wydane w danym roku. Jako ciekawostkę można podać wiadomość, że przy okazji audiencji Dziekan Roty ofiaruje Papieżowi tom wyroków, obecnie również dekretów, oprawiony na biało.

Przemówienia Dziekanów Roty do Papieży dają również okazję poznania niektórych aspektów szczególnych, niemalże ciekawostek. Wystarczy wspomnieć dla przykładu początkowe rozumienie roku sądowego (od powakacyjnego otwarcia do ferii letnich [1930, s. 459]); kolejne siedziby nowej Roty (1929, 1939, 1940, 1941); wizy-

²⁴ W niektórych przypadkach Dziekani podejmowali również kwestie szczegółowe, jak np. tzw. niezdolność relatywną (1982).

²⁵ Zob. “la Sacra Romana Rota chiede umilmente, ma decisamente, che le sia riservato il giudizio definitivo nelle cause matrimoniali specialmente in quelle che presentano particolare difficoltà e che riescono ad ottenere la sentenza definitiva ordinariamente soltanto in terza istanza” (1983).

²⁶ W Rocie dawnej duże znaczenie miały zbiory “coram”. W nowej Rocie wspomina się w tym duchu o zbiorze wyroków *coram Lega*, pierwszym Dziekanie reaktywowanej Roty (1928). Z perspektywy czasu wydaje się jednak, że w ostatnim stuleciu zbiory *coram* zeszyły zdecydowanie na drugi plan. Pierwszorzędne znaczenie przypisuje się serii oficjalnej *Decisiones seu sententiae* i wyrokom publikowanym w czasopismach lub innych publikacjach tematycznych, zakładając że za wyborem danego wyroku do publikacji przemawiają racje merytoryczne.

ty w Rocie Jana XIII (1961) i Jana Pawła II (1980); wprowadzenie systemu informatycznego (1990), pracę nad płytą CD, nazwaną później “Ius canonicum et iurisprudentia rotalis” (1990).

d) Studium Rotalne

Z trybunałem Roty jest ściśle związane Studium Rotalne, rozumiane w nowej Rocie jako instytucja o charakterze praktyczno-dydaktycznym. Zwłaszcza w latach trzydziestych i czterdziestych ubiegłego wieku Dziekani poświęcali mu sporo uwagi w swoich przemówieniach. Już z przemówienia wygłoszonego w 1923 r. dowiadujemy się, że owo szczególne *Studium* zostało powołane do życia w 1911 r., że posiadało swój regulamin, i że było kierowane przez Promotora sprawiedliwości²⁷. Ilość studentów sukcesywnie się zwiększała; dla przykładu: w przemówieniu z 1930 r. jest mowa o 70 studentach (s. 459), w 1933 r. o ponad stu studentach, a w 1940 r. Dziekan mówił o 253 studentach.

Często Dziekani zwracali uwagę na fakt, że zadaniem Studium Rotalnego jest nie tylko przygotowanie praktyczne do wykonywania funkcji adwokata przy samej Rocie, ale również kwalifikowane wdrożenie do wykonywania jakiegokolwiek funkcji w sądach kościelnych²⁸. Stąd z zadowoleniem podkreślali fakt dużej ilości duchownych (1939, 1941, 1943)²⁹.

Fenomen Studium Rotalnego (jego specyficzna funkcja dla samej Roty

²⁷ W miejsce przeszkodzonego, z powodu choroby, Dziekana Giovanni Prior, w 1923 r. przemówienie wygłosił Pro-Dziekan, Federico Cattani-Amadori, który stwierdził, m.in.: “fino dall’anno 1911, fu aperto nel nostro Tribunale uno Studio per la pratica forense, a cui pure fu dato un saggio e ben determinato regolamento, la cui esecuzione ed osservanza fu affidata al Promotore di giustizia” (1923, s. 568). Por. W. NACHTMAN, *Trybunał Roty Rzymskiej. Historia, organizacja, postępowanie*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1957, s. 101.

²⁸ Trudno powiedzieć na ile skutecznym, ale niewątpliwie wyraźnym bodźcem dla Ordynariuszów w wysyłaniu duchownych do Studium Rotalnego była Instrukcja *Provida Mater*, która w swoim wprowadzeniu deklarowała jaka jest w tej materii *mens* Stolicy Apostolskiej: “Hinc S. Sedis mens est, et hoc R.mi locorum Ordinarii probe noscant, ut electi iuvenes, doctorali saltem in iure canonico in hac Alma Urbe laurea decorati, praesertim apud Studium S. R. Rotae, ad processus rite conficiendos atque ad recte iudicandum erudiantur, iustitia ac veritate ducibus” (S. CONGR. SACRAMENTORUM, 15. 8. 1936, *AAS* 28 [1936], s. 314).

Obecnie obowiązująca Instrukcja *Dignitas connubii* nie nawiązuje już wprost do Studium Rotalnego – być może ze względu na fakt, iż dzisiaj istnieją i inne ośrodki, które przygotowują od strony praktycznej do pracy w sądach duchownych – ale wzywa do studium orzecznictwa rotalnego (art. 35 § 3 DC) i uznaje szczególną prerogatywę dyplomu adwokata rotalnego (art. 105 § 2 DC).

²⁹ Z przemówienia z 1937 r. dowiadujemy się, że po raz pierwszy wśród studentów Studium Rotalnego było więcej duchownych niż świeckich. Obecnie studentami Studium Rotalnego są znowu przeważnie świeccy.

i dla Kościołów lokalnych, duża ilość studentów) doprowadził do dogłębnej restrukturyzacji Studium dekretem Dziekana A. Jullien, *Nihil antiquius*, z dnia 8 czerwca 1945 r.³⁰ W swoim przemówieniu do Papieża z tego samego roku Dziekan zrelacjonował syntetycznie przesłanki i cele tej reformy, która okazała się bardzo trafna: zasadniczy kształt nadany Studium Rotalnemu w 1945 roku przetrwał do dnia dzisiejszego³¹.

Za czasów pontyfikatu Jana Pawła II do audiencji papieskiej z okazji inauguracji roku sądowego Roty Rzymskiej byli również niejednokrotnie dopuszczani alumni Studium Rotalnego³².

e) Trybunały lokalne

Jest rzeczą oczywistą, że Dziekani Roty, zwracając się do Papieża w tym właśnie kontekście, przemawiali w imieniu własnym i w imieniu Roty. Tym niemniej z niektórych wypowiedzi odnosi się wrażenie, jakby Dziekani przemawiali do Papieża również w imieniu trybunałów kościelnych niższych instancji. I tak Dziekan Brennan w 1960 r., referując o trudnościach w wykonywaniu funkcji sądowniczej, rozróżnia wyraźnie między sędziami kościelnymi i Trybunałami Apostolskimi. Nie chodzi oczywiście o uzurpację reprezentowania sądów kościelnych niższych instancji. W swoim przemówieniu z 1965 r. ten sam Dziekan Brennan wymienił dwie racje takiej właśnie postawy: w audiencji udzielanej Rocie widział uznanie wyrażane przez Papieża dla całego sektora wymiaru sprawiedliwości w Kościele, a z drugiej strony zdawał sobie sprawę, że na Rocie spoczywa odpowiedzialność bycia światłem i drogowskazem dla sądów kościelnych całego Kościoła katolickiego. Ostatni wątek podjął wprost Dziekan Pompedda w 1998 r. w nawiązaniu do art. 126 Konst. ap. *Pastor bonus* i wyraźnie stwierdził, że chciałby być głosem również wszystkich, którzy działają w wymiarze sprawiedliwości w trybunałach kościelnych na całym globie³³.

³⁰ *AAS* 37 (1945), s. 193-196.

³¹ Szerzej na ten temat J. M. SERRANO RUIZ, *Riflessioni sullo Studio Rotale nel decreto Nihil antiquius ed altri documenti ad esso collegati*, w *Quaderni dello Studio Rotale* 12 (2002), s. 33-53.

³² Por. przemówienie z 1999 r.

³³ Dosłownie powiedział: "vorremmo farci voce anche di tutti coloro che operano nell'amministrazione della giustizia nei Tribunali ecclesiastici dell'universo orbe" (1998).

Charakterystyczne jest również zakończenie przemówienia Dziekana Fiore w 1993, gdy przed prośbą o błogosławieństwo powiedział: "Attendiamo, Santità, la Vostra parola, ben consapevoli che con noi è tutto l'ordine giudiziario della Chiesa".

f) Sytuacja świata i Kościoła

Kontekst inauguracji roku sądowego Roty Rzymskiej nie pozwala, w gruncie rzeczy, na poruszanie kwestii nie mających związku z działalnością Roty. Tym bardziej więc zasługuje na podkreślenie fakt, iż Dziekani z wielkim realizmem podejmowali nieraz różne aspekty sytuacji Kościoła a nawet i świata. Dla przykładu wystarczy wspomnieć o echach tragicznych wydarzeń wojny domowej w Hiszpani (1937) czy później drugiej wojny światowej (1940). Stanowiło to okazję do podejmowania kwestii dotyczących pośrednio kontekstu spraw o nieważność małżeństwa. I tak celne były uwagi Dziekana Grazioli w 1938 r. odnośnie paradoksalnego zestawienia tendencji państwowych systemów totalitarnych z jednej strony i tendencji faworyzowania rozwodów z drugiej strony, pomimo tego, że rodzina jest podstawową komórką państwa. Syntetyczne ale i celne były uwagi Dziekana Filipiaka w 1968 r. na temat transformacji społeczeństwa, czego jednym z elementów było według niego osłabienie zmysłu religijnego.

W ostatnich latach Dziekan Raffaello Funghini poświęcił sporo uwagi sytuacji Kościoła i społeczności zachodnich, by w tym kontekście naświetlać aktualne problematyki dotyczące małżeństwa (2000-2004); odważnie denuncjując tendencje nie do zaakceptowania³⁴.

g) Małżeństwo

Nie ulega wątpliwości, że w nowej Rocie sprawy o nieważność małżeństwa stały się kategorią statystycznie dominującą. Nic dziwnego więc, że Dziekani Roty poświęcali sporo uwagi tematyce małżeńskiej.

W kontekście spraw o nieważność małżeństwa uważano, że do Roty należy ochrona stabilności małżeństwa, tzn. obrona jego nierozdzielności³⁵, co oczywiście nie uniemożliwia deklaracji nieważności

³⁴ Uważał on na przykład, że w określonych sytuacjach większe znaczenie przypisuje się *de facto* zasadzie przychylności wolności aniżeli przychylności prawa ("si tenta non solo di relativizzare, ma addirittura di capovolgere in *favorem libertatis* il tradizionale principio del *favor iuris*, di cui gode il matrimonio").

³⁵ "Precipuo nostro dovere è pertanto quello di difendere la saldezza del vincolo" (1941).

zgody, jeśli zostaje ona udowodniona³⁶. Nieraz powraca aspekt pastoralny procesu o stwierdzenie nieważności, co nie jest bynajmniej odkryciem ostatnich lat. Krótko po zakończeniu drugiej wojny światowej Dziekan Jullien przestrzegał przed traktowaniem stwierdzenia nieważności małżeństwa faktycznie ważne zawarte jako środka pastoralnego³⁷.

Na tle przeprowadzonych spraw sądowych w tej materii pojawiały się różnego rodzaju refleksje. I tak stosunkowo częste wyroki afirmatywne *ob vim et metum* były okazją do podkreślenia koniecznej wolności nupturientów w zawieraniu małżeństwa (1938). Z kolei z innego punktu widzenia Dziekani przestrzegali przed indywidualistyczną czy wręcz hedonistyczną wizją małżeństwa, podkreślając jego misję i wynikające stąd obowiązki (1941, 2005).

Godne uwagi jest też zainteresowanie Dziekanów Roty prewencją nieważności zgody małżeńskiej. Stąd postulat bardziej adekwatnego przygotowania do zawarcia małżeństwa (1989, 1995, 1999), a nawet dyspozycyjność do dzielenia się owym szczególnym doświadczeniem z dykasteriami poświęcającymi się duszpasterstwu rodziny (1987).

h) Aspekty procesowe

Poza wspomnianymi już odniesieniami do obowiązującego prawa, a w szczególności do Norm Rotalnych, warto podkreślić uwagę poświęcaną przez Dziekanów Roty aspektom procesowym głównie z punktu widzenia protagonistów technicznych procesu: sędziów i adwokatów³⁸.

Biorąc pod uwagę *munus* sędziego i trudności, na jakie napotyka często w wypełnianiu swej misji (1976, 1980, 1988), bardzo istotne jest właściwe przygotowanie i odpowiednia dyspozycja wewnętrzna (1974), której nie zastąpi samo tylko przygotowanie techniczno-prawne. *Charitas*, mająca być dziełem sprawiedliwości, domaga się w pierwszym rzędzie by wymierzających sprawiedliwość cechowała *humanitas* (por. 1972, s. 2). Z drugiej strony Dziekani bardzo wyraź-

³⁶ Słowa Dziekana Giulio Grazioli: “se è pur vero che va difesa la saldezza della famiglia e quindi l’indissolubilità del vincolo, non è meno vero che se un matrimonio è nullo, i coniugi hanno diritto che questa nullità venga riconosciuta” (1942).

³⁷ W tym przypadku, “il rimedio sarebbe peggiore del male” (1946, s. 1).

³⁸ Mniej uwagi poświęcano innym kategoriom osób (obrońcom wężła, promotorom sprawiedliwości, biegłym), co nie znaczy jednak, by byli oni pomijani przez Dziekanów (por. np. 1977).

nie dawali wyraz świadomości koniecznego odniesienia do Boga: sędzia ma wydawać osąd mając jedynie Boga przed oczyma (1995, 2006), ze świadomością, że i sam podlega Bożemu osądowi (1971).

Gdy idzie o samych sędziów rotalnych, ich specyficzny *munus* wynika z faktu, iż wykonują swój urząd na mocy ustanowienia papieskiego³⁹. W sposób pozytywny był podkreślany wymiar sędziowski i kapłański audytora rotalnego (1941, 2000, 2002), a tenor osądu definitywnego został określony przez Dziekana Grazioli jako wyrokowanie z łagodną surowością (1941).

Adwokaci rotalni⁴⁰ są przedmiotem szczególnej uwagi ze strony Dziekanów Roty. Było podkreślane znaczenie obrońców stron w procesie, zwłaszcza na tle zasady sporności⁴¹; ich miejsce w samej strukturze procesu⁴² jak również ich osobisty wkład, zwłaszcza w podejmowaniu *gratuitum patrociniū* (1946, 2001). Tym niemniej surowo były również piętnowane nadużycia niektórych adwokatów działających przy trybunałach lokalnych (1940). Dziekan Jullien posunął się nawet do bardzo konkretnej, ale i indywidualnej oceny tego, czy funkcja adwokata kościelnego może stanowić wystarczającą podstawę do utrzymania się (1949).

Pewną ciekawostkę stanowi podejmowanie wobec Papieży ważniejszych zastrzeżeń wysuwanych w różnych środowiskach wobec Roty. Niektóre zarzuty wzajemnie się wręcz wykluczały. I tak Dziekani referowali, że z jednej strony zarzuca się, iż Kościół poprzez deklaracje nieważności sprzyja rozwodom (1938, 1943, 1947), inni z kolei twierdzili, iż Rota jest zbyt surowa (1947, 1980). Inną jeszcze, częściej powracającą, kwestią były koszty procesowe (1946, 1949).

³⁹ Dziekan Pompedda, zwracając się do Papieża, powiedział: “ci consegnate l’ufficio di *ius dicere* in nome e per autorità Vostra” (1996).

⁴⁰ W przeszłości były nieraz szczegółowo wymieniane różne kategorie adwokatów dopuszczonych do *patrociniū* przy Rocie Rzymskiej: adwokaci konsystorialni, prokuratorzy Pałaców Apostolskich, adwokaci rotalni.

⁴¹ Zob. np.: “nutriamo di regola la massima fiducia negli Avvocati, che in contrasto tra loro o con i Difensori del Vincolo, contribuiscono a sciogliere il nodo delle questioni. Anzi è proprio da questo salutare e indispensabile contraddittorio che la materia del contendere perde in oscurità e acquista in trasparenza” (1973).

⁴² Pokreślał Dziekan Brennan w 1965 r.: “gli Avvocati abilitati a patrocinare presso la Rota, primi fra loro gli Avvocati concistoriali: sono essi il tramite per il quale le parti [...] hanno contatto ed agiscono presso il Tribunale; ad essi il delicatissimo compito di ben consigliare, di informare rettamente le coscienze”.

Dziekan Charles Lefebvre zaznaczył, że zadaniem adwokatów jest “difendere gli interessi privati anche in materia matrimoniale. Ma sono precisamente questi interessi o diritti privati, visti alla luce del bene pubblico e comune, cui le sentenze debbono aver riguardo, se vogliono essere veramente giuste, ossia conformi alla regola suprema del diritto” (1977).

Okazuje się, że bardzo często i stosunkowo łatwo było (i jest zresztą do dziś) udzielane darmowe prowadzenie spraw lub znaczna redukcja opłat sądowych (1949, 2001). Dziekani usiłowali też czasem walczyć z tezą, że adwokat *de fiducia* jest konieczny dla uzyskania pozytywnego wyniku procesu⁴³.

Podobna wena “wirtualnej” dyskusji jest zauważalna w konfutacji dezyderatów, wyrażanych w świecie zewnętrznym, by Rota była bardziej przychylna w stwierdzaniu nieważności małżeństw (1990), a w szczególności by szerzej stosowała odniesienie do *aequitas canonica* (1980).

Z kolei Dziekani deklarowali troskę Roty o możliwie jak najszybsze prowadzenie spraw (1974, 1978), odpowiadając najprawdopodobniej na takie czy inne postulaty stron.

Dla pełni obrazu należy jeszcze dodać, że niektóre z tych przemówień wskazują również na aktywną postawę Roty, zmierzającą do właściwej aplikacji prawa⁴⁴ czy formułowania postulatów *de lege ferenda*⁴⁵.

i) Kwestie otwarte

Styl przemówień Dziekanów Roty Rzymskiej do Papieży jest niemal zawsze asertywny, w tym przynajmniej znaczeniu, że z zasady nie stawiali hipotez. Tym niemniej niektóre z poruszanych kwestii posiadają z natury rzeczy mniejszy lub większy margines nieokreśloności. Inne jeszcze dotyczą pewnych aspektów prawa, które są *de facto* dyskutowane albo przynajmniej zmuszają słuchacza i czytelnika do refleksji. Do takich kwestii -- w tym sensie “otwartych” -- należą przede wszystkim koncepcja prawa, dyskrecjonalność sędziowska i znaczenie prawne orzecznictwa rotalnego. W kontekście działalności Roty nie ulega wątpliwości, że chodzi o trzy aspekty bardzo ściśle związane ze sobą.

⁴³ Dziekan Giulio Grazioli wykazał, że więcej wyroków stwierdzających nieważność małżeństwa zapadło w sprawach, w których zostało udzielone *gratuitum patrocinium*, aniżeli w tych *de fiducia* (1941).

⁴⁴ Znamiennie jest np., że Dziekan Fiore, w trosce o to by Rota faktycznie mogła gwarantować jedność orzecznictwa kościelnego, sprzeciwił się bardzo wyraźnie zbyt łatwemu udzielaniu przedłużenia kompetencji trybunałom lokalnym w trzeciej instancji (1987).

⁴⁵ Bardzo wyraźnie podkreślił to Dziekan Mario F. Pompèdda: “l’esperienza, acquisita ed ogni giorno rinnovata nella nostra funzione giudicante, ci ha spinto nel passato e ci suggerisce tuttora di proporre al Legislatore modifiche e adattamenti della legge processuale, in coerenza con la natura specifica delle cause matrimoniali” (1999; por. także 1996).

Gdy idzie o pierwszy temat, chciałbym wspomnieć w pierwszym rzędzie o przemówieniu Dziekana Bolesława Filipiaka z 1972 roku. Typowo oratorski styl nie pozostawiał miejsca na dogłębniejsze podjęcie tematu, nawiązującego do dopiero co wydanego Motu proprio *Causas matrimoniales*, ale kilka spostrzeżeń sformułowanych przez pierwszego polskiego Dziekana Roty zasługuje na uwagę. Przede wszystkim Dziekan podkreślił pełną wierność dyrektywom papieskim (“l’adesione totale alle supreme direttive”), reasumując nie tylko wierność Papieżowi i jego magisterium, ale i obowiązywalność prawa. Następnie Mons. Filipiak podjął temat *charitas* będącej celem sprawiedliwości kościelnej: ustosunkował się w ten sposób do aktualnych jeszcze wówczas dyskusji nad miejscem prawa w Kościele, zaznaczając m.in. iż miłość, mając być uporządkowana, postuluje sama z siebie istnienie prawa, przez co prawo jest nierozdzielnie związane z miłością. Najbardziej interesująca jest jednak trzecia część przemówienia, gdzie Dziekan podjął kwestię wspomnianego Motu pr. *Causas matrimoniales*. Deklarował – najwyraźniej w imieniu Roty – integralną aplikację tego właśnie Motu proprio, mając jednak na uwadze jego potencjał normatywny i troskę, które nieraz pozwoliły Rocie nawet uprzędzić dyspozycje normatywne⁴⁶. Innymi słowy, Dziekan Filipiak dał wyraźnie do zrozumienia, że Rota nie chce ograniczać się niewolniczo do litery prawa, ale zamierza stosować to konkretne prawo w sposób nie tylko rozumny ale może nawet i twórczy.

Dziekan Ernesto M. Fiore podjął w sposób bardzo zasadniczy pojęcie prawa w swoim przemówieniu z 1990 r. Jako przesłanki przedłożonej analizy przyjmuje dwa pewniki: (a) sędzia nie jest ustawodawcą, ale wykonawcą prawa w materii sądowej, (b) celem jurysdykcji (pochodzącej od *ius dicere*) jest determinacja prawa w ludzie Bożym. Stąd konieczność jasnego rozumienia prawa ze strony sędziego. Można dodać po tej linii, że jest to kwestia ogromnie istotna, zwłaszcza w dziedzinie aplikacji prawa dotyczącego wad zgody małżeńskiej dlatego, że niemal zawsze prawo stanowione stanowi jedynie pozytywną determinację prawa naturalnego, co skądinąd nie przekreśla konieczności określenia przez sędziego szczegółowego zakresu obowiązywalności normy prawnej w konkretnym przypadku.

⁴⁶ Dosłownie: “Questa legge, perciò, accolta con somma gratitudine, noi la renderemo operante, lettera e spirito, al di fuori di ogni gretto rigorismo o arbitrario lassismo, la faremo vivere secondo tutta la sua insita virtualità e la coltiveremo con quella cura, caratteristica della Rota, che non di rado con sue decisioni ha saputo percorrere perfino disposizioni normative” (1972, s. 2).

Z samym rozumieniem prawa kościelnego jest ściśle związana jego interpretacja. W praktyce ta właśnie interpretacja zda się stanowić znaczną trudność: z jednej strony nie ulega bowiem wątpliwości świadomość, iż sędzia nie ma funkcji legislacyjnej, a z drugiej strony odwołując się wprost lub pośrednio do zasady nadrzędnego znaczenia *salus animarum*, zostało podkreślone iż prawo istnieje dla człowieka⁴⁷, skąd już tylko krok do interpretacji subiektywnej, energicznie piętnowanej przez Papieża⁴⁸.

Z rozumieniem prawa i jego interpretacji łączy się następnie problem właściwej aplikacji prawa na drodze sądowej, a przede wszystkim przy rozstrzygnięciu sprawy. Jak daleko sięga margines słusznej dyskrecjonalności sędziego (1970, 1980, 1990)? Zarzekanie sędziowskie musi mieć na uwadze aspekty egzystencjalne stron (1997); sędzia nie może jednak nie być podporządkowany normie prawnej i prawdziwie obiektywnej faktów stwierdzonych w postępowaniu sądowym (1981, 2000). Widać jak na dłoni, że chodzi tu o kwestie zasadnicze: dość łatwo można uchwycić różne elementy, które należy mieć na uwadze, o wiele trudniej natomiast dojść do jednoznacznych konkluzji. Podejmowanie tych tematów przez kolejnych Dziekanów jest wyrazem intelektualnej rzetelności i niejako publicznym przedłożeniem pod osąd Papieża zasad wykonywania władzy sądowej nadanej przez niego Auditorom rotalnym. Dla wszystkich sędziów jest to okazja do refleksji nad stosowanymi osobiście kryteriami, co może być katalizatorem procesu lepszego dostrojenia się z kryteriami nauczonymi i podzielanymi przez najwyższego w Kościele ustawodawcę i sędziego.

Trzecim aspektem tego swoistego tryptyku spraw otwartych jest znaczenie prawne orzecznictwa rotalnego. Chodzi tu o orzecznictwo w ścisłym tego słowa znaczeniu, tzn. o jursprudencję poten-

⁴⁷ Nawiązuję tu do przemówienia Dziekana Pompеды, który powiedział m.in.: “Vi è poi l’assillo quotidiano, che è propriamente attenzione alla applicazione legittima e alla interpretazione della legge canonica, sia sostanziale che processuale, di intendere quella legge come fatta per l’uomo, senza che, per anticristiano formalismo, si abbia il capovolgimento di tale irrinunciabile principio” (1998).

⁴⁸ Por., dla przykładu, alocucję Jana Pawła II do Roty z dnia 28 stycznia 2002 r.: “l’ingiustizia di una dichiarazione di nullità, opposta alla verità dei principi normativi o dei fatti, riveste particolare gravità, poiché il suo legame ufficiale con la Chiesa favorisce la diffusione di atteggiamenti in cui l’indissolubilità viene sostenuta a parole ma oscurata nella vita” (AAS 94 [2002], s. 344, n. 7).

Benedykt XVI napiętnował m.in. tendencję pozornie pastoralną łatwego stwierdzenia nieważności małżeństwa “secondo una logica in cui il diritto diventa la formalizzazione delle pretese soggettive” (Alocucja do Roty Rzymskiej z dnia 27 stycznia 2007, AAS 99 [2007], s. 88).

cialnie stałą (w czasie) i powszechną (podzielaną przez całą Rotę). Nie ulega wątpliwości, że na mocy samego prawa orzecznictwo rotalne ma przynajmniej walor źródła pomocniczego prawa (1988, 1990). Problem dotyczy jednak charakteru potencjalnie prawotwórczego orzecznictwa rotalnego, albo inaczej mówiąc, legalności jurysprudencji ewolucyjnej (1969, 1976, 1979). Nie miejsce tu na próbę formułowania jakiegokolwiek odpowiedzi. Niech wystarczą wskazane powyżej wybrane odniesienia do przemówień Dziekanów Roty Rzymskiej.

j) Akcenty polskie

Niemalże na zasadzie ciekawostki warto zauważyć pewne akcenty “polskie” w kontekście przemówień dziekańskich, niezależne od faktu pełnienia urzędu Dziekana Roty przez dwóch Polaków: Bolesława Filipiaka i Antoniego Stankiewicza, aktualnie w urzędzie.

W niewy ogłoszonym przemówieniu z 1943 roku Dziekan Giulio Grazioli nakreślił bardzo pozytywnie, choć tylko pokrótce, sylwetkę Stanisława Janasika, Prałata Audytora, zmarłego 6 grudnia 1942 r. Z kolei w 1977 roku Dziekan Charles Lefebvre podkreślił wyniesienie poprzedniego Dziekana, Bolesława Filipiaka, do godności kardynalskiej jako szczególny znak uznania dla tych, którzy wspomagają Papieża w podejmowaniu odpowiedzialności kierowania Kościołem.

Swoistym ewenementem był telegram z 1953 r., skierowany do Piusa XII, w którym zasadniczym elementem był wyraz solidarności z Prymasem Polski, kard. Stefanem Wyszyńskim⁴⁹. Nie trzeba podkreślać, jak silnym echem odbił się w środowisku rzymskim fakt internowania Prymasa Wyszyńskiego, skoro Dziekan Jullien nawiązał do niego w telegramie wysłanym do Papieża z okazji inauguracji roku sądowego Roty.

Zakończenie

Przemówienia Dziekanów Roty Rzymskiej, skierowane do kolejnych Papieżów z okazji inauguracji roku sądowego, wpisują się w kontekst audiencji, udzielanej zwykle Rocie przez Papieża z tej właśnie okazji. To doroczne, uroczyste spotkanie Ojca św. z jego Trybunałem

⁴⁹ Zasadniczy *passus* brzmi następująco: “perchè al Cardinale Primate Polonia Episcopato popolo grande Nazione conceda il Signore forza conforto nell’ardua prova” (1953).

zwyczajnym, stanowi klucz interpretacyjny nie tylko dla alokucji papieskich, ale i dla przemówień Dziekanów Roty. Te ostatnie zasługują niewątpliwie na uwagę, zwłaszcza ze strony pracowników trybunałów kościelnych i kanonistów zajmujących się wymiarem sprawiedliwości w Kościele. Okazuje się bowiem, że pomijając typowe elementy kurtuazyjne, zawierają one różnego typu informacje dotyczące funkcjonowania Roty a także naświetlają klimat społeczny i kościelny, w którym Rota wykonywała i wykonuje swoje zadanie. Najcenniejsze są jednak, moim zdaniem, często pojawiające się głębsze przemyślenia na temat różnych aspektów forum kościelnego, głównie funkcji sędziowskiej. Tym samym te właśnie elementy stanowią cenny materiał do refleksji nad sądową aplikacją prawa w Kościele.

Dane bibliograficzne cytowanych przemówień Dziekanów Roty Rzymskiej (w porządku chronologicznym):

- Giovanni Prior, 17. 10. 1922, *AAS* 14 (1922), s. 560-562
Federico Cattani-Amadori (Pro-Diekan), 17. 10. 1923, *AAS* 15 (1923), s. 567-569
Massimo Massimo (Pro-Diekan), 16. 10. 1924, *AAS* 16 (1924), s. 444-445
Massimo Massimo (Pro-Diekan), 16. 10. 1925, *AAS* 17 (1925), s. 554-555
Massimo Massimi, 16. 10. 1926, *AAS* 18 (1926), s. 458-459
Massimo Massimi, 1. 10. 1927, *AAS* 19 (1927), s. 354-355
Massimo Massimi, 2. 10. 1928, *L'Osservatore Romano* 3. 10. 1928, s. 3
Massimo Massimi, 1. 10. 1929, *L'Osservatore Romano* 2. 10. 1929, s. 3
Massimo Massimi, 1. 10. 1930, *AAS* 22 (1930), s. 459-460
Massimo Massimi, 1. 10. 1931, *L'Osservatore Romano* 2. 10. 1931, s. 1
Massimo Massimi, 1. 10. 1932, *L'Osservatore Romano* 2. 10. 1932, s. 1
Massimo Massimi, 2. 10. 1933, *L'Osservatore Romano* 2-3. 10. 1933, s. 1
Massimo Massimi, 1. 10. 1934, *L'Osservatore Romano* 1-2. 10. 1934, s. 1
Giulio Grazioli, 1. 10. 1937, *L'Osservatore Romano* 2. 10. 1937, s. 1
Giulio Grazioli, 1. 10. 1938, *L'Osservatore Romano* 3-4. 10. 1938, s. 1
Giulio Grazioli, 2. 10. 1939, *L'Osservatore Romano* 2-3. 10. 1939, s. 1
Giulio Grazioli, 1. 10. 1940, *L'Osservatore Romano* 2. 10. 1940, s. 1
Giulio Grazioli, 3. 10. 1941, *L'Osservatore Romano* 4. 10. 1941, s. 1
Giulio Grazioli, 1. 10. 1942, *L'Osservatore Romano* 2. 10. 1942, s. 1

- Giulio Grazioli, 1. 10. 1943, Archivio Rotale (Not. 4/1943)
Andrea Jullien, 2. 10. 1945, *L'Osservatore Romano* 3. 10. 1945, s. 1
Andrea Jullien, 6. 10. 1946, *L'Osservatore Romano* 7-8. 10. 1946, s. 1-2
Andrea Jullien, 29. 10. 1947, *L'Osservatore Romano* 31. 10. 1947, s. 1
Andrea Jullien, 13. 11. 1949, *L'Osservatore Romano* 14-15. 11. 1949, s. 1
Andrea Jullien, 8. 10. 1953, *L'Osservatore Romano* 10. 10. 1953, s. 2
Francesco Brennan (Pro-Dziekan), 19. 10. 1959, *L'Osservatore Romano* 21. 10. 1959, s. 1
Francesco Brennan, 25. 10. 1960, *L'Osservatore Romano* 26. 10. 1960, s. 1
Francesco Brennan, 13. 12. 1961, *L'Osservatore Romano* 14. 12. 1961, s. 1
Francesco Brennan, audyencja nie miała miejsca, tekst: Archiwum Roty (Not. 4/1962)
Francesco Brennan, 13. 12. 1963, *L'Osservatore Romano* 13. 12. 1963, s. 1
Francesco Brennan, 11. 1. 1965, *L'Osservatore Romano* 11-12. 1. 1965, s. 1
Francesco Brennan, 23. 1. 1967, *L'Osservatore Romano* 23-24. 1. 1967, s. 1
Bolesław Filipiak, 12. 2. 1968, *L'Osservatore Romano* 12-13. 2. 1968, s. 2
Bolesław Filipiak, 27. 1. 1969, *L'Osservatore Romano* 27-28. 1. 1969, s. 2
Bolesław Filipiak, 29. 1. 1970, *L'Osservatore Romano* 30. 1. 1970, s. 1-2
Bolesław Filipiak, 28. 1. 1971, *L'Osservatore Romano* 29. 1. 1971, s. 2
Bolesław Filipiak, 28. 1. 1972, *L'Osservatore Romano* 29. 1. 1972, s. 1-2
Bolesław Filipiak, 8. 2. 1973, *L'Osservatore Romano* 9. 2. 1973, s. 2
Bolesław Filipiak, 31. 1. 1974, *L'Osservatore Romano* 1. 2. 1974, s. 2
Bolesław Filipiak, 9. 2. 1976, *L'Osservatore Romano* 9-10. 2. 1976, s. 2
Charles Lefebvre, 4. 2. 1977, *L'Osservatore Romano* 5. 2. 1977, s. 2
Charles Lefebvre, 28. 1. 1978, *L'Osservatore Romano* 29. 1. 1978, s. 2
Heinz Ewers, 17. 2. 1979, *L'Osservatore Romano* 19-20. 2. 1979, s. 3
Heinz Ewers, 4. 2. 1980, *L'Osservatore Romano* 4-5. 2. 1980, s. 4
Heinz Ewers, 24. 1. 1981, *L'Osservatore Romano* 25. 1. 1981, s. 2
Heinz Ewers, 28. 1. 1982, Archivio rotale (Not. 4/1982)
Arturo De Jorio, 26. 2. 1983, *L'Osservatore Romano* 27. 2. 1983, s. 3
Arturo De Jorio, 26. 1. 1984, Archivio rotale (Not. 4/1984)
Ernesto M. Fiore, 30. 1. 1986, Archivio rotale (Not. 4/1986)
Ernesto M. Fiore, 5. 2. 1987, O.R. 6. 2. 1987, s. 5
Ernesto M. Fiore, 25. 1. 1988, *L'Osservatore Romano* 25-26. 1. 1988, s. 4
Ernesto M. Fiore, 26. 1. 1989, *L'Osservatore Romano* 27. 1. 1989, s. 4
Ernesto M. Fiore, 18. 1. 1990, *L'Osservatore Romano* 19. 1. 1990, s. 5
Ernesto M. Fiore, 28. 1. 1991, *L'Osservatore Romano* 28-29. 1. 1991, s. 4

- Ernesto M. Fiore, 23. 1. 1992, *L'Osservatore Romano* 24. 1. 1992, s. 5
Ernesto M. Fiore, 29. 1. 1993, *L'Osservatore Romano* 30. 1. 1993, s. 5
Mario F. Pompedda, 28. 1. 1994, *L'Osservatore Romano* 29. 1. 1994, s. 1
Mario F. Pompedda, 10. 2. 1995, *L'Osservatore Romano* 11. 2. 1995, s. 5
Mario F. Pompedda, 22. 1. 1996, *L'Osservatore Romano* 22-
23. 1. 1996, s. 6
Mario F. Pompedda, 27. 1. 1997, *L'Osservatore Romano* 27-
28. 1. 1997, s. 6
Mario F. Pompedda, 17. 1. 1998, *L'Osservatore Romano* 18. 1. 1998, s. 5
Mario F. Pompedda, 21. 1. 1999, *L'Osservatore Romano* 22. 1. 1999, s. 5
Raffaello Funghini, 21. 1. 2000, *L'Osservatore Romano* 22. 1. 2000, s. 6
Raffaello Funghini, 1. 2. 2001, *L'Osservatore Romano* 2. 2. 2001, s. 6
Raffaello Funghini, 28. 1. 2002, *L'Osservatore Romano* 28-
29. 1. 2002, s. 7
Raffaello Funghini, 30. 1. 2003, *L'Osservatore Romano* 31. 1. 2003, s. 5
Raffaello Funghini, 29. 1. 2004, *L'Osservatore Romano* 30. 1. 2004, s. 5
Antoni Stankiewicz, 29. 1. 2005, *L'Osservatore Romano* 30. 1. 2005, s. 4
Antoni Stankiewicz, 28. 1. 2006, *L'Osservatore Romano* 29. 1. 2006, s. 5
Antoni Stankiewicz, 27. 1. 2007, *L'Osservatore Romano* 28. 1. 2007, s. 5